

Епископ бачки Иринеј

ОТКРИВЕЊЕ ЈОВАНОВО – КЊИГА ЗА НАС, ДАНАС*

Ваша Светости,
драги гости,
госпође и господо,
браћо и сестре,

Ко има ухо нека чује шћта Дух љовори Црквама (Откр. 2,7.11.17. и 29; 3,6.13 и 22; ср. 13,9 и 18; 14,13; 17,9; 19,9 и 10; 21,5; 22,6.7.9.16 и 18).

Тако љовори Први и Последњи, који беше мртљав и оживи..., Син Божји, чије су очи као ѓламен ољњени..., Онај шћто има седам духова Божјих и седам звезда..., Свейћи, Истћинићи, који има кључ Давидов..., Амић, Сведок верни и истћинићи, Зачейћник ѓворевине Божје (Откр. 2,8 и 18; 3,1.7 и 14; ср. 2,1).

1. *Откривење* (изворно 'Апокаљѓψις) *свейћоља Јована Бољослова* јесте књига којом се завршава и закључује новозаветни канон, односно збирка богонадахнутих књига Светог Писма Новог Завета, а по времену настанка једна је од најпознијих новозаветних књига. Аутентична жива традиција древне Цркве, засведочена већ од прве половине 2. века по Христу у делима светих Отаца и црквених писаца, и то у делима светих *Јусћина Философа и Мученика и Иринеја Луљдунскољ (Лионскољ)* изричито, а код *Климентћа Александријскољ, Ориљена, Јевсевија Кесаријскољ, Викћорина Пећшовијскољ* и многих других накнадно и посредно, готово једногласно одређује последњи период владавине римскога цара Домицијана (81–96) као *terminus ad quem* за писање Откривења. Њој у прилог говори и критичка анализа самога текста Откривења, те стога и већина новијих, као и нама савремених, истраживача укупне историјско-филолошке и богословско-ерминевтичке проблематике везане за овај тајанствени свештени спис, без двоумљења признаје веродостојност ранохришћанске традиције и датира га у сагласју са њом, при чему се амплитуда хронолошког одређивања код разних аутора креће различито – од раних

* Светосавска беседа, 1996. г.

деведесетих година 1. века до половине његове последње деценије, а никако касније од прве половине 96. године по Христу. Како прецизно датирање није могуће, обично се схематски узима година 95. по Христу као година настанка Откривења.

Полазећи од те стандардне чињенице црквеног Предања и научног сазнања, Његова Светост Патријарх цариградски и васељенски г. *Варџоломеј I* прогласио је тек минулу 1995. годину „годином Откривења” (ἔτος Ἀποκαλύψεως), са циљем да поруку те чудесне свете књиге приближи данашњем човечанству на његовим трагичним беспућима. У истом контексту, Цариградска Патријаршија је од 23. до 27. септембра 1995. године, на острву Патмосу у Егејском мору (Грчка), где је Откривење и настало, организовала свечану, духовно, културно и уметнички пребогату средшћу прославу изузетног јубилеја – хиљаду деветстоте годишњице од настанка Апокалипсе као књиге. Врхунац прославе, која је имала велик одјек у свету и надахнула сличне манифестације широм хришћанске васељене, било је свечано саборно служење свете Литургије, са самим Васељенским Патријархом као началствујућим литургом и уз саслужење више православних Патријараха и осталих поглавара помесних аутокефалних Православних Цркава, међу њима и овде присутног Светејшег Патријарха српског г. Павла. Литургија је служена на отвореном простору поред пећине у којој су доживљена благодатна виђења описана на страницама Откривења; служена је на сами празник упокојења светога Јована Богослова, 26. септембра 1995. године, а са свештеног амвона, уместо редовне литургијске беседе, упућена је Цркви и свету посебна *Порука* сабраних православних Патријараха и осталих предстојатеља Православних Цркава, посвћена јубилеју, а у очинској љубави и са пастирском одговорношћу усредсређена на путеве живота и спасења света у светлости непролазне духовне поруке саме Књиге Откривења.

2. По речима *Панајоџа Брациоџиса*, једног од најпознатијих православних тумача те књиге у XX веку, нема у историји хришћанске књижевности ниједног дела које је толико читано и тумачено, али и толико пута наопако схватано и погрешно тумачено као што је то случај са Откривењем Јовановим. Несумњиво је, исто тако, да се оно и данас налази у средишту пажње како хришћанскога света тако и општечовечанске културне јавности и да се о њему пише и расправља више него о ма којој књизи Светога Писма. Јубиларна прослава и сабрање Патријараха на Патмосу дали су, наравно, значајан подстицај овом интересовању, али, по природи ствари, нису његов главни узрок. Значајан импулс за што боље упознавање Откривења Јованова пружа зацело и тескоба, боље рећи трагика данашњих критичних времена, „која многи означавају као *апокалиптичка*”, како нас подсећају наши Патријарси у својој поруци са Патмоса. Изнад свега, међутим, утиче само Откривење као књижевно дело, својим необичним садржајем и обликом, неодрљивом лепотом својих песничких израза и обрта, слика и метафора, и јединственим благодатним зрачењем на душу и савест слушаоца или читаоца, чак и оног отуђеног од вере и трагања за смислом.

Популарност Откривења не значи, међутим, да сви његови читаоци имају и стварну духовну корист од читања. Јер, и на Откривење се, као и на читаву

Библију, односи мудра светоотачка примедба, по којој се спасоносна вредност речи Божје не налази у читању него у правилном схватању прочитаног (*non in legendo, sed in intelligendo*). Ниједан текст или говор, чак ни најобичнији, није једнозначан за све којима је намењен: сваки њиме ословљени човек прима га, доживљава и интерпретира, у коначном исходу, на свој лични начин, кроз призму свог животног искуства и из свог егзистенцијалног положаја. Данас су се, штавише, и најезактније науке одрекле гордоумне позитивистичке идеје о такозваном објективном научном знању: научник, посматрач и истраживач, у органском је односу са светом који изучава, те нема научне чињенице без присуства и утицаја *човек*. ако ствар тако стоји са сваким људским исказом, тим пре ће то бити случај када човека ослви Сам Бог, било непосредним *Откривењем* у облику надумног и неизразивог, па ипак реалног, доживљеног богојављења и боговиђења, било пак посредним, али веродостојним путевима и начинима – пре свега кроз *Светло Писмо* као човеков богонадахнути и аутентични запис божанског Откривења, примљеног у догађајима *Старог* и *Новог Завеза* и кроз векове чуваног у свештеном, живом *Предању Цркве*. Као реч Божја оваплоћена у реч истински људску, притом не апстрактну него конкретну, обележену одређеном историјом, културом, искуством и језиком, библијска реч по самој својој природи јесте реч дијалога, дијалога између Бога и човека, а то значи – реч која се мора примати динамично и стваралачки, која се, другим речима, мора *ћумачићи*.

Ово посебно важи за Откривење Јованово. Јер, његов начин говора, поред богочовечанског карактера и особености библијског језика уопште, усложњава се, постаје још тајанственији и недосежнији поимању, односно тумачењу, због чињенице да се његов свети писац изражава друкчије од свих осталих библијских писаца. Он се служи особитим, чудним, кодификованим, на известан начин шифрованим језиком и њему саобразним стилем – увишеним, јарким, живописним, антиномичним и нимало рационалним стилем. Тај стил и језик он је свесно преузео из такозване *апокалиптичке књижевности* позног старозаветног јудејства, која сачињава наставак и развитак старозаветне *пророчке књижевности*: у делима последњих пророка, нарочито у *Књизи пророка Данила*, наилазимо на многе елементе апокалиптичког казивања, присутне, до савршене говорне технике развијене и у *Књизи Откривења*. Основно обележје изражајне поетике наше књиге, по којој она морфолошки и жанровски спада у апокалиптику, јесте систематска употреба симбола и алегорија (међу њима нарочито симболичких „светих бројева”, попут бројева *ћри*, *седам* и других, уз изузетак негативног антихристовског броја 666), као и узбудљиво описивање чудесних екстатичних визија, чији збир и поруке и чине садржај књиге: на самом почетку, у прва два стиха прве главе, њен писац представља свој спис као „*откривење* Исуса Христа, које њему даде Бог... и објави га пославши га преко анђела својега слуги својему Јовану, који посведочи... *све што видео*”, а у пројекту (1, 10 и даље) описује своје право догодатно виђење: „Бејах у Духу у дан Господњи, чух глас иза себе силан као труба, који говораше: *Што видиш* напиши у књигу... И обазревши се *видех* седам свећњака златних и усред седам свећњака Некога налик на Сина човечијега...”

3. Када, дакле, имамо у виду богочовечанску природу Библије, а затим и изражајну изузетност Књиге Откривења у оквиру библијског канона као целине, како онда постићи аутентично, истинито тумачење, оно тумачење које не врши прокрустовско насиље над текстом, не изврће га по убогој мери наших мудровања и домишљања, него нам заиста објашњава и предочава његов стварни смисао, његову изворну поруку? Шта чинити и чиме се руководити да не буде онолико тумачења колико има тумача? Посебно пак, на каква ерминевтичка начела и мерила се ослонити да нам неки људи, за чије духовно и душевно стање морамо имати саосећања, не би, тумачећи Откривење на основу својих заблуда, незнања и фрустрација, предсказивали скору арапску и кинеску најезду или израчунавали тачан датум другог доласка Христовог? Да на оваква питања није лако одговорити, видимо и по заиста апокалиптичкој чињеници да се ауторитет за самовољно и фантазерско прекрајање слова и духа Откривења Јованова и других библијских текстова проналази у новим „пророчким” ликовима (попут деда-Милоја или Зорице из „Трећег ока”), уместо да Свето Писмо, особито Откривење Јованово, буде кључ за разумевање и појаве таквих ликова и духовних изазова које они оличавају. Једном речју, не добијемо ли од Светог и Истинитог, то јест од Христа Господа, „кључ Давидов” (Откр. 3, 7) за отварање ризнице „речи пророчанства” Јованова (1, 3; ср. 22, 7. 9–10 и 18–19) и за проницање у тајну онога „што јесте и што ће бити” (1, 19), односно „шта се има збити ускоро” (1, 1; ср. 22, 6–7 и 12), и ми ћемо, хтели-не хтели, гледати на Књигу Откривења као на књигу „запечаћену са седам печата” (5, 1).

Да до тога не би дошло, треба испунити све предуслове, потребне за лодвиг и благодатни дар тумачења Откривења. Као прво, треба га тумачити у његовом ужем и ширем, новозаветном и општебиблијском, контексту, а не изоловано: у крајњој линији, треба га, као и читаву Библију, тумачити у духу вечно живог Светог Предања Цркве, у духу њеног историјско-есхатолошког искуства живљења и делања у Христу, Духом Светим, по дару Оца небескога. Јер, Свето Писмо, следствено и Откривење Јованово, није плод индивидуалног стваралаштва него превасходно *Књига Цркве*, што ће рећи *литургијска књига*. (Овде напомињем да је погрешно мишљење по којем Књига Откривења одсуствује из православног богослужења: она умногоме надахњује нашу химографију и иконографију, а сама је просто натопљена литургијским мотивима.) Неопходно је, затим, имати у виду личност богонадахнутог писца Откривења и његову укупну теологију, околности и сврху писања, наслеђену духовну подлогу и духовно окружење, односно стање света и дух времена у којем књига настаје, као и друге сродне, ерминевтички и егзегетски делотворне чиниоце.

4. У свему томе од пресудног је значаја и разумевање природе саме књиге: ако и говори, најчешће, заносним, али увелико есотеричним, мистагошким, па, коначно, и апофатичким језиком тадашње традиционалне апокалиптике, она ни у ком случају није хришћанска варијанта неке од јудејских апокалипси. У њој нема јудејског апокалиптичког антиисторијског есхатологизма, историјског дуализма и песимизма, псеудонимног скривања ауторства, митологизма и неодмереног алегориског маниризма, опседнутости идејом строге предодређености историјског процеса, равнодушности према тварном свету, одсу-

ства јасне и поуздане месијанско-сотириолошке перспективе... Свему томе насупротив, она јесте *Откривење Исуса Христѡа* (1, 1) и истинито, богодано *пророштво* (1, 3; 10, 1–11; 22, 7. 9–10 и 18–19), *реч Божја и сведочанство Исуса Христѡа* (1, 2 и 9; ср. 19, 10), Који и јесте њена средишња Личност, *Алфа и Омеџа, Први и Последњи, Почетак и Свршетак, Који јесте и Који беше и Који долази, Сведржител* (1, 8 и 17–18; 2, 8; 4, 8; 21, 6; 22, 13). Њен писац именује себе и место својих боговиђења и пророчких озарења, описаних у њој: „Ја, Јован, брат ваш и заједничар у невољи и царству и трпљењу у Исусу Христу, бејах на острву званом Патмос... И ја, Јован, чух и видех ово...” (1, 9; 22, 8; ср. 1, 1 – 2 и 4).

У овој јединственој књизи есхатолошка чежња није неутешни вапај над неизлечиво трагичном, демонизованом стварношћу историјског јуче, данас и сутра. Есхатологија је у њој, напротив, не само далеки крај историје, нити само њен циљ, испуњење и осмишљење, него и њена покретачка сила, ентелехија, душа, њен унутаршњи *логос*, који сваком историјском *сада и увек* обезбеђује вредност и трајање *у векове векова*, „јер прво прође” (21, 4). Речју, историја је, у Христу и Цркви Његовој, започета или „инаугурисана” есхатологија: све се „има збити ускоро” (1, 1) и већ се збива (види 1, 19); Христос *долази ускоро* (3, 11; 22, 7. 12 и 20) и већ је ту, *сиђоји на врашима и куца* (3, 20); „и Дух и Невеста (Црква) говоре: Дођи!” (22, 17), као што и сам писац Откривења завршавајући своје дело, кличе: „Амин; да, дођи, Господе Исусе!” (22, 20). Следствено, историја се не укида него исцељује и спасава: велики историјски рат између Бога и сатане, Христа и Антихриста, Жене (Цркве) и апокалиптичке Звери, Арханђела Михаила и духовне Аждаје, Живота и смрти, Светлости и таме, Добра и зла, завршиће се есхатолошком победом Христа, Јагњета и Лава уједно, Онога Који „наступи побеђујући и да победи” (6, 2), и победом оних који „имају сведочанство” Његово (12, 17; ср. 1, 2 и 9; 20, 4), који сатану победише „крвљу Јагњетовом и речју сведочења својега” (12, 11; ср. 2, 7. 11. 17 и 26; 3, 12 и 21; 17, 14; 19, 11–16; 21, 7), а одликује их, изнад свега, „трпљење и вера светих” (13, 10; ср. 14, 12).

Упркос чињеници да заувек постоји и „друга смрт”, односно пребивање у мукама својевољно изабраног одбацавања љубави Христове, за оне чија имена стога и остају незаписана у „Књизи живота” (види 20, 10–15), ипак есхатолошко-сотириолошка перспектива Откривења остаје, бесумње, перспектива *саборног (каѲоличанског), свечовчанског сјасања*: „Царство света постаде Царство Господа нашега и Христа Његовог” (11, 15), а у то Царство, односно у Град Божји, Јерусалим небески, праведници ће донети „славу и част народа” (21, 26), те ће народи, обасјани славом Божјом и светлошћу Јагњета Христа, „ходити у светлости Његовој” (21, 23–24). У светлости овакве вере и наде, разумљиво, нити Црква сме себи дозволити егзодус из историјске реалности, са свим њеним искушењима, нити пак било који хришћанин понаособ има право на бекство од живота или на безвољно, пасивно вегетирање „у ишчекивању Апокалипсе” и у болесном страху од Антихриста, уместо да радосно, у благодарној љубави према Христу, прихвата живот као дар и одговорни подвиг и очекује Господа Који долази, кличући са светим Јованом Богословом, апостолом Павлом и свеколиком апостолском Црквом: *МаранаѲа! Господ је дошао; Господ долази; дођи, Господе Исусе!*

Није Откривење Јованово застрашујућа књига нити књига поникла из страха, него књига вере, наде и љубави, књига утехе, храбрости и победе. Јесте да нам она пророчки открива предстојеће страхоте и катаклизме, борбе и патње, гоњења и мучења, али нам још већма открива божански дар спасења, лепоту и славу Христа и правих хришћана, снагу вере, узвишеност жртве, сладост победе над смрћу, светињу и радост вечне љубави. Јесте да, читајући је, слушамо муње и громове, апокалиптичке трубе, вапаје и јауке, и гледамо сабласне „јахаче Апокалипсе”, изливање чаша гнева Божјег и грозни лик Звери, али коначни звуци, који остају неућутно, јесу гласови и песма анђела, мученика, неизбројиво мноштва верних до смрти и спасених за живот вечни, гласови и песма Литургије Цркве на небу и на земљи, а последњи ликови и призори, који остају неизбрисиво, јесу предивни Лик Христов и ликови сведока љубави Његове, као и приказ Новог Јерусалима, чудесан и непоновив. Кратко речено, Откривење није откривење Злога него Откривење Бога, Живога и Истинитога.

5. Визија *свеишћег, саборног спасења* у Књизи Откривења обухвата, поред људи и анђела, и *природу*, управо свецелу *творевину Божју*. Јованова историјско-есхатолошка сотириологија незамислива је без те *космолошке* одреднице. Он својом величанственом, јеванђелском синтезом превазилази давнашњу разлику између Атине и Јерусалима у онтологији, односно исцељује једнострану јелински *космоцентризам* и *физиолаирију* (обожавање природе) у истој мери као и екстремну тенденцију многих у древном Израилу ка *акосмичној историографији*. За њега, повесница спасења се односи на историју човека, али *човека у свету и са светом*, никада без света или против света схваћеног као човеков богодаровани дом (*οἶκος*), по којем је он битно одређен и као *еколошки одговорно биће*, као свештеник твари и *домоуравнијел* (*οἰκονόμος*) у име небеског Домаћина.

Јесте да апокалиптичка зла погађају природу, – као што следи, примера ради, из виђења описаних у осмој глави Откривења, где је реч о уништењу трећине човековог животног простора, – али виновници страдања природе јесу, уствари, људи огрезли у злу, „они који кваре земљу” (11, 18). Стога у следећој глави, при опису како правда Божја сустиже безаконике не би ли се покајали, а они се не кају, сусрећемо чудовишне, демонске *скакавце из дубине бездана* којима Бог не допушта да шкоде природи „него само људима који немају печата Божјега на челима својим” (9, 4; ср. читав одељак 9, 1–11, са освртом на 9, 20–21).

У праву су, уосталом, они теолози који праве аналогију између Мојсијевог *Књиге Посиња* и Јовановог *Књиге Откривења*, повлачећи нарочито паралелу између почетка прве старозаветне и завршетка последње новозаветне књиге: тамо је *γενεσις*, овде *παλιγγενεσία*; тамо *сиварање* и *сиздање*, овде *обновљење* и *спасење* као својеврсно *пресиздање* или *ново сиварање*; тамо *небо и земља*, овде *ново небо и нова земља*; тамо *праобразно*, а овде *истиниито Дрво живоија*; тамо певају *песму Мојсијеву*, овде *песму Мојсијеву и Јаѓњешову*, Христову, „песму нову” (види 4, 9; 15, 3; 21, 1; 22, 2 и 19), упућену Господу Који – како га чу Јован на Патмосу – говори: „Ево све чиним новим” (21, 5). Где је ту „смак света”, где „општа пропаст”, где „апокалипса” у негативном значењу, где

остали појмови безумља и изрази светогрђа? Нема их, и не може их бити, уколико Откривење тумачимо *по Предању Цркве*, учећи се од светих Отаца и Учитеља, попут Андреја и Арете, Икуменија, Викторина и толиких других, као и од њима верних, а нама савремених тумача речи Божје. Ко не сагледа Откривење Јованово њиховим очима него му треба „Треће око”, може да постане само слепи пуговођа слепих путника.

6. Данашњи секуларизовани човек, горди и грабљиви „потрошач”, неискрен у свему, опијен собом и својим поретком у свету, старим и када се назива новим, представљен је савршено у речима млаког пастира лаодикијске Цркве: „Богат сам... и ништа ми не треба” (3, 17). Њему Господ, у Откривењу, одговара: „... Не знаш да си несрећан, и јадан, и сиромашан, и слеп, и наг. Саветујем ти да купиш од мене злата огњем жеженога, да се обогатиш; и беле хаљине, да се обучеш...” (3, 17–18).

Очигледно, ако је Откривење икада савремено, лековито, отржењујуће, преображајно, онда је оно све то данас, штедрије него било кад раније. Ваистину, „блажен је онај ко чита и они који слушају речи пророчанства и чувају оно што је написано у њему...” (1, 3; ср. 21, 7). Ово блаженство припада и нашем светитељу и просветитељу Сави, „наставнику и учитељу пута који води у живот” у оба апокалиптичка времена – његовом и нашем. На изузетан начин њега је достојан *духовни орао, љубљени ученик Христов, Ајосѿол љубави, Син Грома* (Марк. 3, 17), један од *духовних сѿубова* Цркве (Гал. 2, 9), *новозаветни пророк* (Откр. 1, 3; 10, 1–11; 22, 7. 9–10 и 18–19), *боговидац и тајновидац*, *свети јеванђелисѿи* Јован Богослов, *богодонахнути писац Књиге Откривења*, онај који, и видећи и пишући, беше у *Духу* и којег – сада и овде, пре великога и коначнога Дана Господњег – до краја може разумети ~~само онај~~ *ко је и сам у Духу*.

7. Закључујем његовим обраћањем Господу и људима – свим људима, па и нама:

Благослов, и слава, и мудросѿи, и благодарносѿи, и часѿи, и сила, и моћ Богу нашему у векове векова. Амин (7, 12).

Благодати Госѿода нашега Исуса Христа са свима светѿима. Амин (22, 21).

RESUME

Bishop of Backa Irenej

Revelation of St. John - Book for Us, Today

Author in this text, which was originally delivered as a lecture on the occasion of the Feast of St. Sava in 1996., and as a part of a celebration of the 900th anniversary of the Book of the Apocalypse, points out the never declining significance of St. John's Book of Revelation and, in a popular manner, gives directions as to how it should be correctly interpreted.